

Прилог истраживању прозелитизма клера римокатоличке цркве у НДХ: неколико случајева насилног прекрштавања православних Срба

Жељко Јандрић

Архив МДБ, Сарајево;
zeljkojandric@gmail.com

Кратки научни рад (приређивање грађе)

УДК 343.42(=163.41)(497.13)"1941/1945"

DOI 10.7251/TOP2006089J

Апстракт: Рад доноси верификоване историјске изворе у виду појединачних свједочанства о случајевима присилног прекрштавања православних Срба у Сарајеву и другим мјестима у Босни. Уска симбиоза режима Анте Павелића и хрватског римокатоличког клера на челу са Алојзијем Степинцем, доказана је и у случају Врхбосанске надбискупије, са надбискупом Шарићем и нижим свештенством ове надбискупије. Клер Врхбосанске надбискупије спроводио је процес прекрштавања православних у времену масовног терора несмањеним интензитетом током периода постојања монструозне творевине НДХ. Протоком времена у историографији све су чешће појаве реафирмације и релативизације улоге које су ови клерици са несумњивим усташким политичким и идеолошким убјеђењем имали у терору према Србима за вријеме НДХ. Супротстављајући се овој апологији, рад има за циљ да кроз примарне изворе освијетли дјелатност чланова римокатоличког клера у процесу насилног преласка на римокатоличку вјеру православних Срба у НДХ.

Кључне ријечи: Срби, православље, НДХ, прекрштавање, Сарајево, надбискуп Иван Шарић, жупник Божидар Брале

За сагледавање појаве прекрштавања православних на овим просторима подразумијева се потреба посматрања овог процеса као дуготрајног и вишеслојног, са веома сложеним карактером, осмишљеног и спровођеног из прозелитистичких циљева и у циљу денационализације. Унутар овог процеса морају се сагледати улоге бројних поје-

динаца, налогодаваца али и цијелих нараштаја који су у овом процесу оставиле свој печат. Када се сагледа овај вишевијековни процес, постаје много јаснија генеза начина размишљања клерикалног дијела Римокатоличке цркве, као и корпус ставова које су надбискупи Степинац у Загребу, Шарић у Сарајеву и други клерици заступали према југословенској држави, српском народу, Српској православној цркви и идеологијама XX вијека. Хрватска политичка мисао и клерикализам дијела Римокатоличке цркве пресудно су одредили политичку и духовну климу времена у НДХ. Сагледавањем процеса прекрштавања у НДХ постаје видљивија историјска одговорност надбискупа Степинца и Шарића, али и бројног нижег клера у догађајима који ће услиједити и у којима су здушно партиципирали након формирања НДХ. Прекрштавање Срба, који су били непожељан непријатељски елемент, била је као појава саставни дио антисрпске политике усташког режима и Римокатоличке цркве, а требало је да буде, поред физичког истребљења, и депортација једна од мјера за рјешење тзв. „српског питања“.

Насилно прекрштавање је спровођено систематски, путем принудних метода, уз пријетње одмаздом и затирањем читавих породица и села уз учешће државних и војних власти НДХ, као и великог дијела римокатоличког клера. Геноцид над Србима у НДХ био је организован државни посао, а не акт самовоље установа или појединаца. Утемељен на расистичкој идеологији Анте Старчевића, правни систем у НДХ кроз низ закона, наредби и прописа, довео је до забране и прогона српства и православља.¹

НДХ је 5. маја 1941. године донијела Законску одредбу о прелазу са једне вјере на другу, којом је укинута дотадашњи компликовани поступак приликом вјерских прелаза. Према овој Одредби тражило се да странка која мијења вјеру поднесе писмену пријаву управној власти котарске области, односно градског поглаварства, и да се након што од њих добије потврду, обрати органу оне признате вјероисповијести на коју странка прелази. С обзиром на то да су у НДХ биле признате

¹ Историјско-научна платформа за оправдање прозелитистичке агресије која је успостављена у НДХ оправдана је тезом изнесеном у докторској дисертацији 1937. године од стране Крунослава Драгановића која је православне прогласила отпадницима од римокатоличке цркве. Ова теза је прихваћена и на основу ње је Надбискупска канцеларија, дајући прва упутства о спровођењу новог закона о вјерским прелазима, третирала православне као отпаднике од римокатоличке цркве, а које је требало повратити кроз прекрштавање.

само римокатоличка, евангеличка (протестантска) и муслиманска вјероисповијест, православни вјерници су могли прећи на једну од њих. По изласку ове законске одредбе, Канцеларија надбискупског духовног стола у Загребу, на челу са Степинцем, издала је римокатоличком свештенству упутство о „покрштавању“ Срба, налажући им да одмах почне спровођење те Павелићеве законске одредбе.² Кардинал Степинац је Окружницу бр. 4104/41 и прописе за примање у римокатоличку цркву, објавио као прилог „Католичком листу“ бр. 23 од 11. јуна 1941. године. У Окружници је дата сагласност прелаза са једне вјере на другу тј. прекрштавање уз давање сагласности са широким образложењем да се отпадници (тј. Срби) „од Католичке цркве врате својој цркви“. Степинац је издао и ауторизовано „Објашњење“ о таксама које су се плаћале приликом прекрштавања, гдје је одредио да се сиромашна лица ослободе од такси.³ Након ових уредби у времену општег терора, Срби су били принуђени на масовна „покрштавања“. Приликом одабира, многи православни су се определијели да пређу у гркокатолике, па је услед ове појаве влада НДХ издала окружницу у којој се истиче владина жеља да православни не прелазе у „гркокатоличку цркву“ већ у римокатоличку. Ова окружница упућена је усташким великим жупанима, логорима и таборима, а у њој су дата упутства како треба спроводити „покрштавање“. Кардинал Степинац ову окружницу 5. августа доставља подручном римокатоличком клеру на извршење: „Предња се Окружница приопћује душебрижном свећенству“ да поступа по њој, а што се тиче подучавања прелазника, „то свећенство поново упућујем на Окружницу од 1. јула 1941. године, број 7726, нарочито на тачку 4“.⁴

Римокатолички клер био је свјестан да се прелаз Срба на римокатоличку вјеру врши само из страха пред усташким терором, о чему свједочи упозорење у „Тједнику Независна Хрватска“, које је пренесено и у „Католичком тједнику“ бр. 51, год. XVII од 3. августа 1941. год. на страни 5, гдје се изричито наводи да прелазници морају вршити вјерске дужности, набавити блокове, у које ће им се „сваке недјеље и

² Slobodan Milošević, *O prekrštavanju pravoslavnog stanovništva u NDH u vreme Drugog svetskog rata y: Istorija 20. veka: Časopis Instituta za savremenu istoriju*, 3, Beograd 1985, 71-92.

³ Simo Simić, *Prekrštavanje Srba za vreme drugog svetskog rata*, Titograd 1958, 52.

⁴ Viktor Novak, *Magnum crimen. Pola vijeka klerikalizma u Hrvatskoj*, Beograd 1986, 634-635; Simo Simić, *Prekrštavanje...*, 60.

благдана дати писмена потврда са датумом, да су обавили вјерски узнос“.

Бискупска конференција одржана у Загребу од 17. до 20. новембра 1941. изабрала је тзв. Одбор тројице са задатком да проводи „покрштавање“ у договору са усташким Министарством правосуђа и богоштовља, и да прати прелазе грчко-источњака на римокатоличку вјеру.⁵ Овај одбор сачињавали су надбискуп Алојзије Степинац као предсједник бискупске конференције, сењски бискуп Виктор Бурић и апостолски администратор крижевачке унијатске бискупије Јанко Ширак.⁶ Алојзије Степинац у извјештају папи Пију XII од 3. децембра 1941. године наводи да су наступили најбољи дани за „преверавање шизматика српскоправославних отпадника у вјеру и цркву католичку“.⁷ Након што је процес прекрштавања добио шире размјере, југославенско посланство код Свете столице је 9. јануара 1942. године упутило ноту о насилном „прекрштавању“ у НДХ, а добило је одговор 25. јануара 1942. године од Државног секретаријата Свете Столице да „...католичка црква не прима никога у своје редове који у њу ступа, а да није потпуно свјестан важности и посљедица корака које жели учинити“. Послије оваквог одговора услиједила је нова нота Краљевске владе од 2. марта 1942. године Светој столици са конкретнијим захтјевом да Ватикан иступи енергично против закључака Бискупске конференције одржане у Загребу 17–20. новембра 1941. године, те да се забрани сваки такав рад представника римокатоличке цркве. Ове ноте

⁵ Slobodan Milošević, *O prekrštavanju pravoslavnog stanovništva...*, 71–92.

⁶ Поред овог одбора, изабран је и радни извршни одбор у саставу: др Фрањо Херман, професор на Богословском факултету у Загребу; др Августин Јуретић, конзултор бискупских конференција; др Јанко Калај, професор-катехета у средњим школама и наставник за глаголицу на Богословском факултету у Загребу, и др Крунослав Драгановић, професор Богословског факултета у Загребу. Овај одбор је изабран да ријешава све послове око „католичења“ Срба, под надзором Одбора тројице. Степинац о томе извјештава: „Божјом милошћу нам се данас пружа пригода као никад у прошлости да помогнемо хрватску ствар и да спасимо велики број душа људи добре воље, мирних сељака који живе међу католицима. Они познају католике и они њих познају. Њихово преобраћање је лако и прихватљиво...“.

⁷ Joža Horvat, Zdenko Štambuk, *Dokumenti o protunarodnom radu i zločinima jednog dijela katoličkog klera*, Zagreb 1946, 107; Viktor Novak, *Magnum crimen...*, 628–629.

нису имале резултате, те је политика „прекрштавања“ тј. унијаћења настављена.⁸

У допису владе НДХ од 13. јануара 1942. године јасно се наводи да сви православни који пређу у римокатолицизам имају да се сматрају Хрватима, а 10. фебруара 1942. године ова одлука је допуњена наредбом да и они православни који пређу на ислам имају бити завођени као Хрвати. У допису владе НДХ број 818-XI-1942-2, упућеног Министарству унутрашњих послова, а преко њега свим подређеним властима у облику окружнице наводи се: „Саопћује вам се, да се грчко-источњаци (Срби), који су прешли на римокатоличку вјеру сматрају Хрватима, те се као такви имаду уписивати у службеном поступку. О предњем обавијестите подручне уреде.“ Допуна ове одредбе гласила је: „Овдашња Окружница од 20. сјјечња 1942. Тај[ни] број 485-I-a-1942. посве наравно односи се и на грчко-источњаке (Србе), који пређу на муслиманску вјеру тако, да и те треба у службеном поступку уписивати као Хрвате.“⁹

До ублажавања политике уништења српског народа у НДХ дошло је током 1942. иако је крајњи циљ остао непромијењен. Тзв. „Хрватска православна црква“ створена је због умиривања Срба који су већ покренули устанак против НДХ, али и због спознаје усташких власти да превођење православних Срба у римокатолицизам није довољно за њихово коначно похрваћивање. У меморандуму који је упутио папи Пију XII дана 18. маја 1943. године, Степинац је изразио бојазан да би са нестанком НДХ били уништени резултати „прекрштавања“ Срба. Степинац у овом меморандуму упозорава папу Пија XII: „не би било уништено само оних 240.000 прелазника са српског православља, него и читаво католичко пучанство толиких територија са својим црквама и својим самостанима“.¹⁰

По расположивим подацима на цијелом подручју НДХ до октобра 1941. године било је прекрштено 70.000 Срба, док подаци за 1942. године говоре да је „прекрштено“ 100.000, а у 1943. до маја мјесеца још 140.000, што укупно износи више од 300.000 прекрштених. Није познато колико их је прекрштено до краја 1944. године.¹¹ Подаци о укупном броју унијаћених се крећу: од 240.000, што је податак из изве-

⁸ Nikola Žutić, *Ideologija i vjerska politika nadbiskupa Stepinca u Jugoslaviji 1934-1946*, Beograd 2017, 173-174.

⁹ Viktor Novak, *Magnum crimen...*, 637.

¹⁰ Nikola Žutić, *Ideologija...*, 271.

¹¹ Slobodan Milošević, *O prekrštavanju pravoslavnog stanovništva...*, 71-92.

штаја Степинца Светој столици, па до 350.000 поунијаћених, што је податак који износи Вељко Ђурић у дјелу *Прекрштавање Срба у Независној Држави Хрватској*.

* * *

Велика већина римокатоличког клера отворено или прећутно је подржавала масовне свирепе злочине усташког покрета и била активни учесник присилног прекрштавања православних Срба. Један од оних који су предњачили и водили главну улогу у процесу прекрштавања у НДХ био је Врхбосански надбискуп Иван Шарић.¹² Овај надбискуп из периода Првог свјетског рата остао је познат по антисрпским и аустрофилским говорима пред војницима и официрима који су кретали у рат на Србију 1914. године, а у периоду Краљевине Југославије био је најклерикалнији међу југословенским бискупима и као такав најнепомирљивији борац против Краљевине.¹³ Надбискуп Шарић се противио конкордату Краљевине Југославије и Ватикана, а да би га спријечио, са двојцом бискупа отпутовао је у Рим како би онемогућили његово закључење. Шарић је био мишљења да конкордат са Краљевином не треба закључити зато што је Југославија земља која треба да се распадне, док би потписивањем конкордата Ватикан признао њено правно постојање.¹⁴

¹² Иван Шарић рођен је у мјесту Долац (Травник) 1871. године. За помоћног бискупа коадјутора Врхбосанске надбискупије именован је 1908. године, а врхбосански надбискуп и метрополита постао је 1922. године. Овај надбискуп, поред највишег ордена којим је одликован од Павелића, а којим је био одликован цијели римокатолички епископат, добио је и орден „за усташку сурадњу“. Крајем априла 1945. године побјегао је из Сарајева у Мадрид, гдје је живио до смрти, 1960. године. Недоступан судским органима, није кривично одговарао за сарадњу са усташама. У бројим отвореним писмима, боравећи у Шпанији, јавно је бранио лик Анте Павелића. Бискуп Шарић добио је почаст 1997 године преносом његових посмртних остатака у Цркву Светог Јосипа на Марин двору у Сарајеву. У Архиву Југославије чува се грађа о овом надбискупу у фонду 110 – Државна комисија за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача, ф. 28, л. б. 1086-1088, „Злочиначка активност надбискупа врхбосанског др Ивана Шарића“.

¹³ Ljubodrag Dimić, Nikola Žutić, *Rimokatolički klerikalizam u kraljevini Jugoslaviji 19180-1941*, Beograd 1992, 111; Nikola Žutić, *Ideologija...*, 16.

¹⁴ Nikola Žutić, *Ideologija...*, 122.

Након окупације Краљевине и стварања НДХ, овај надбискуп остао је запамћен по величанственом дочеку и поздраву усташа „ослободиоца“ у Сарајеву априла 1941. године, а бројне су сачуване његове фотографије са препознатљивим нацистичким салутирањем. Војсковођа оружаних снага Славко Кватерник је већ 25. априла 1941. године примљен у аудијенцију код надбискупа Шарића, који се у потпуности ставио у службу новоформираној усташкој држави. Шарић, одушевљен стварањем НДХ, упућује поздраве и благослов поглавнику Павелићу са изразима дубоке оданости.¹⁵ У црквеним новинама у част свог поглавника Павелића објавио је пјесму „Кад сунце сја“ а у другим пјесмама назива га „јунаком среће“, „мистиком“, „пророком“, Павелић је за Шарића „ко краљ Давид којег Бог брани“ називајући га „апостолом“ и човјеком који је „пун наде, вјере и љубави“. Он је „Човјек Апостол, човјек Прошње или Молитве... Он живи и ради апостолски; он је пун вјере, наде и љубави; он је благ и јак: њега нам је дао Бог у којег се он узда као човјек Божји...“¹⁶

Након што је отпочео процес насилног прекрштавања православног у Сарајеву и околини, надбискуп Шарић настоји да уклони препреке које су успоравале провођење овога пројекта. У писму упућеном 13. новембра 1941. године надбискупу Степинцу је написао: „Тенденција је цивилних власти, да што више гркоисточних конвертира, но нажалост, не поступа се свагдје онако, како би требало... На

¹⁵ У чланку „Надбискуп Врхбосански поглавнику Независне Државе Хрватске“, штампаном у листу Врхбосна бр. 926/41, Сарајево, 25. априла 1941. године, Шарић пише: „Господине Поглавниче! Из моје Ресиденције, у којој данас борави врховни заповједник наше хрватске војске војсковођа и маршал г. Славко Кватерник, част ми је срдечно вас поздравити испред цијеле Надбискупије Врхбосанске и црквене Покрајине босанскохерцеговачке. Поздрављам Вас господине Поглавниче, испред мукотрпног хрватског народа Херцегбосне, који је дуги низ стољећа чекао своје ослобођење и ускрснуће, па смо, ето, сретни и поносни, да нам је донио слободу и независност син наше груди, наше уже домовине, Херцег-Босне, Поносне. Нека добри Бог обилно наплати Ваше толике жртве и напоре, што сте их с толиким херојством уложили за наш мили Хрватски Народ! Молимо се Богу, да Вас још задуго уздржи и поживи на срећу и процват Вјере и Домовине. Он Свемогући нека сваким својим благословом благослови Ваше дјело“ (Nisim Albahari, *Od aprilskeg rata do ustanka* у: Sarajevo u revoluciji, knjiga II, Sarajevo 1977, 9-74).

¹⁶ Petar Jeleč, *Odnos nadbiskupa Ivana ev. Šarića prema ustaškoj vlasti* у: Prilozi, 41, Sarajevo 2012, 107-128.

другим пак мјестима одређују високе таксе за вјерске прелазе, које сиромашнији слојеви не могу плаћати. Тако је било у Сарајеву, гдје је опћина тражила, у име своје таксе 500 куна, тако да смо били присиљени обратити се на Владу у Загребу и замолити, да се докине ова одредба. Разумије се да овакав поступак локалних власти увелике омета конверзије“.¹⁷

Овог бискупа за репресије над Србима и присилан процес прекрштавања директно је оптужио и потпредсједник Југословенске владе у егзилу Јуриј Крњевић у прочитаном прогласу на радију ББЦ, 16. новембра 1942. године. Крњевић је критиковао поступке Римокатоличке цркве у вези са прекрштавањем: „Између осталих злочина нагласити ћу један, за који ћемо тражити нарочити рачун. А то је присилно покатоличавање. Мачем приморавати некога да мијења вјеру, још је одвратније од тјелеснога уморства. Не обраћам се др. Шарићу, који се понашао као они, који су изгубили душу и савјест, него вама осталима поглаварима католичке цркве у Хрватској, да испитате своју савјест, јесте ли сто посто извршили своју дужност? Није доста поставити неке комплициране судове и стидљиво се оградити од усташких злочина поименце од усташког покатоличавања, него је потребна Ваша мушка ријеч осуде, како би то било у складу и с осјећајем хрватског народа и с науком католичке цркве. А такве ријечи до сада из уста наших вјерских поглавара нажалост нисмо чули.“¹⁸

Професор на Фрањевачком факултету у Сарајеву др. фра Карло Карин је у току испитивања након рата о дјеловању надбискупа Шарића изјавио: „Надбискупу Шарићу и осталим члановима Ординаријата морало је бити познато шта раде и каквог су понашања поједини свећеници у његовој надбискупији. Цијелом католичком клеру па и мени било је познато, да је свећеник Божидар Брало био харангер против Срба и свега онога што није било усташко, да је био поглавников повјереник за Босну и Херцеговину у вријеме кад су вршени највећи прогони над Србима и Јеврејима, па је ипак поред свега тога надбискуп Шарић поред себе држао Божидара Брала и био његов најбољи пријатељ... Мени је позната ноторна чињеница да је надбискуп Шарић још прије рата био усташки опредјељен. Доказ томе је његова опћепозната посјета усташким емигрантима у Јужној Америци, неколико година

¹⁷ Viktor Novak, *Magnum crimen...*, 689.

¹⁸ Ljubo Boban, *Hrvatska u arhivima izbjegličke vlade 1941-1943*, Zagreb 1986, 30-31.

прије рата, а после убиства Александра Карађорђевића у Марсељу 1934. године. Наиме, сматрам да он ту посјету усташким емигрантима у Јужној Америци није морао да учини као свећеник, него ју је учинио из политичких разлога као њихов истомишљеник. Од доласка НДХ до њеног слома надбискуп Шарић је још јаче манифестирао своју приврженост усташкој НДХ...“¹⁹

Наочиглед надбискупа Шарића дјеловао је у Сарајеву Божидар Брале, озлоглашени сарајевски жупник Цркве Св. Јосипа. Овај жупник и прије окупације је био члан тајног „Акционог одбора Хрвата националиста“²⁰, па је по успостави усташке власти у Сарајеву 24. и 25. априла, заједно са Хакијом Хаџићем, постављен за усташког повјереника Жупе Врхбосна.²¹ Формирањем Сабора НДХ Брале је постао његов члан као фанатични и бескомпромисни усташа. Након рата утврђено је да је Брало као таборник издао наредбу да се на Алипашином мосту у Сарајеву умори 180 Срба, а постоје наводи да је Брале лично учествовао у убијању. Овај жупник је и налогодавац хапшења и одвођења у заточеништво митрополита дабробосанског Петра Зимоњића. Као добар пријатељ усташког пуковника Јуре Францетића, оснивача злогласне Црне легије, постао је душебрижник те легије појављујући се на свечаностима у униформи усташког официра.²² Истовремено је од стране надбискупа Шарића именован за почасног председника надбискупског Врхбосанског духовног стола са правом на ношење љубичастог појаса.²³ У процесу унијаћења у Сарајеву овај жупник одиграо је велику улогу, о чему свједочи велики број сачуваних докумената провенијенције жупног уреда са његовим потписом.

Још један од многобројних жупника чији се потписи налазе на бројним документима о прекрштавању је жупник Рикард Вајс, одликован постхумно од стране захвалног поглавника „редом круна краља Звонимира II ст. с мачевима“.²⁴ Овај жупник извршио је многе процесе

¹⁹ J. Horvat, Z. Štambuk, *Dokumenti...*, 395.

²⁰ Viktor Novak, *Magnum crimen...*, 735.

²¹ Ante Džeba, *Mačekova zaštita u sprezi sa ustašama uspostavlja vlast*, у: Сарајево у револуцији, књига II, Сарајево 1977, 117-121.

²² Nikola Žutić, *Ideologija...*, 226.

²³ Божидар Брале о поглавнику Павелићу је писао: „Он живи и ради апостолски... Њега нам је дао Бог, у којег се он узда као човјек Божји... и Провидности хвала, што нам га је дала. Па будимо за таква Поглавника И за дом спремни!“ (J. Horvat, Z. Štambuk, *Dokumenti...*, 365).

²⁴ Viktor Novak, *Magnum crimen...*, 963.

насилног прекрштавања, а само један документ од многих који о томе свједоче је Крсни лист Надбискупије Врхбосанске, Велика жупа Сарајево, Котар Сарајево, жупа св. Јосипа број 1239/41 у матицама обраћених римокатоличке жупе Св. Јосипа (Свез I, стр. 39, бр. 346.) издатог на име Петра Милетића, рођеног 30. 6. 1904. године у мјесту Шљивно, Бања Лука. Овај крсни лист свједочи о прекрштавању Петра Милетића, крштеног 1904. године од стране игумана манастира Гомионице Гаврила Стојнића. Крсни лист издат 5. новембра 1941. године, свједочи да је прекрштавање извршио наведени Вајс по одобрењу Надбискупског ординаријата у Сарајеву бр. 3763/41 од 21. октобра 1941. године.²⁵

На стотине римокатоличких свештеника истицало се у злочиначкој служби усташа ради чега су добијали висока усташка одликовања. Неки од најуглашенијих клирика који су носили највиша усташка одликовања били су: Јеличић др. фра Витомир, редовни професор и декан Римокатоличког богословног факултета у Сарајеву – орден ред за заслуге II ступња; Кларић Мате, свештеник из Сарајева, секретар Хрв. држ. музеја – ред за заслуге III ступња; Марковић др Томо, свештеник у Сарајеву – ред за заслуге II ступња; Пушић Данијел, свештеник из Сарајева – ред за заслуге III ступња.²⁶

Агресивна прозелитистичка дјелатност римокатоличких свештеника у Сарајеву може се пратити кроз документа римокатоличке провенијенције (крсни листови, свједочанства и сл.) а која се чувају у Архиву Митрополије дабро-босанске, фонд Црква Св. Арханђела Михаила и Гаврила – Стара православна црква у Сарајеву. У документима надбискупије Врхбосанске видљиво је да је за сваки прелаз у римокатоличку вјеру, након дозволе локалних власти, требала и дозвола Ординаријата врхбосанскога. Масовност прекрштавања у Сарајеву крајем 1941. године дочарао је у „Католичком тједнику“ у октобру мјесецу 1941. године каноник Врхбосанскога каптола Чедомил Чекада под псеудонимом д. Инс., када о броју прекрштених пише: „на тисуће, десетке тисућа нових католика око нас“.²⁷

²⁵ Архив Митрополије дабро-босанске (АМДБ), Храм Св. Арханђела Михаила и Гаврила – Стара црква у Сарајеву (досије прекрштених), Крсни лист Надбискупије Врхбосанске, жупа св. Јосипа, Бр. 1239/41 од 5. новембра 1941. Сарајево.

²⁶ J. Horvat, Z. Štambuk, *Dokumenti...*, 194-199.

²⁷ Viktor Novak, *Magnum crimen...*, 631.

* * *

У даљем тексту доносе се транскрипти и факсимили изјава, молби и аката која свједоче о насилном процесу прекрштавања. Поменуте изјаве и акти сачињени су на ћириличком и латиничком писму, па се и таква доносе у препису и у виду факсимила. Документа доносимо по тематско-хронолошком принципу у препису без интервенција у самом тексту. Наведене изјаве и акта која доносимо чувају се у Архиву Митрополије дабро-босанске, фонд Црква Св. Арханђела Михаила и Гаврила / Стара православна црква у Сарајеву.

Транскрипти докумената

[Документ бр. 1.1]

Записник састављен дана 19. маја 1945. године
у канцеларији управе српско-правосл. парохије у Сарајеву
Присутни потписати.

Непозват Тодор Буђен трговац из Сарајева са станом у Немањиној улици бр. 30 долази пред ову управу и изјави: усљед терора и других ратних недаћа почетком 1942. године био сам присиљен да привремено пређем на римокатоличку вјеру. Молим да ми се дозволи повратак у моју прађедовску вјеру, у свету православну цркву, коју сам ја за цијело ово вријеме волио, и у срцу носио, и посећивао богослужење у нашој правосл. цркви. Постио сам и причестио сам се у нашој српско-православној цркви уз часни пост 1944. године. Изјављујем да у римокатоличку цркву нисам ишао, нити какви обреда у тој цркви вршио.

На записник узео и исти овјерава парох-протојереј Јанко Брежанчић

Тодор Буђен²⁸

²⁸ Увјерењем бр. 678/45 издатим 19. маја 1945. године од стране парохије сарајевске и пароха Јанка Брежанчића, дотични Тодор Буђен уведен је међу чланове СПЦ

[Документ бр. 1.2]

Rimokatolički župski ured sv. Josipa u Sarajevu, Marijin dvor Br. 1450/42.

SLUŽBENO UVJERENJE

Kojim se uredovno svjedoči, da je TEODOR BOŽIDAR BUĐEN, zanimanjem trgovac obrtnik, rimokatoličke vjere, prešao dne 2. studenoga 1941 godine samostalno u crkvi Sv. Josipa u Sarajevu, a na temelju odobrenja gradskoga poglavarstva, redarstvenoga ravnateljstva i dozvole preč. Ordinarijata vrhbosanskoga. Dotičnome sam lično kumovao kod prevodenja na rkt. vjeru. Ovo se uvjerenje izdaje na molbu странке без naplate bi1jega u službene svrhe, ako zatraže i nadležne vlasti kao informaciju.

Sarajevo, 4. siječnja 1942.

Božidar Brale Župnik

[Документ бр. 2]

Српско-православној црквеној Епархији Сарајево

Пошто сам била са службом за вријеме рата у Крајини (околица Приједора и Бања Луке) то сам силом прилика 1942. године прешла на католичку вјеру, а рада сам да се поново вратим на своју срп. православу вјеру, те молим горњи наслов да се изађе у сусрет мојој молби

Смрт фашизму - слобода народу!

Сарајево, 19 V 1945. год.

Веселинка Влаисављевић, учитељица

[Документ бр. 3]

Управи Српске Православне Парохије Сарајево

Ниже потписани молим наслов да ми одобри повратак са римокатоличке вјере на српско православу вјеру, у којој сам се родио и одрастао. Силом прилика прешао сам са српско православне вјере на римокатоличку године године 1941. То сам учинио зато, јер сам се бојао за породицу, а или сам морао прећи или отићи у шуму, а у шуму нисам могао, јер сам породицу имао у рукама злочинаца. У нади повољнога ријешења, биљежим се

С.Ф. - С.Н.

Сарајево 23. V 45.

Владо Лучић²⁹

[Документ бр. 4]

Парохиском звању
Сарајево

Како сам ја Јовановић Стефица жена Божицара (Ристе) била запослена у Творници Дувана у Сарајеву и год. 1941. требала бити отпуштена, смо зато јер сам била припадница Српско-Православне цркве, па сам иступила из исте и прешла на веру Рим.-Кат. јер нисам имала никаквих других средстава за живот у чему ме је спречавало и дете које је тада имало четири године, а муж отац детета је био одведен у Јасеновац. Будући да сам имала сметње у служби и изван ње што је дете било православно, то сам морала и дете превести. Пошто ово све нисам учинила из никаквог уверења нити воље, него само из нужне потребе, то молим да будем опет са дететом примљена у свету Српско-Православну веру.

У овој молби прилажем Крсни лист моје кћерке Надежде.

Унапријед остајем захвална
Јовановић Стефица, Трумбиса 8.,
Сарајево, 24. V 1945. год.³⁰

[Документ бр. 5]

Димитрије Пујић
Аџемовић улица број 5.
SRPSKO PRAVOSLAVNOJ PAROHII SARAJEVO

Usljed terora koji se provodio nad Srpskim narodom za vrijeme N.D.H prešao sam na rimo-katoličku vjeru i dobio ime Petar jer nisam mogao dobiti zaposlenje, i molim da se vratim u Srpskopравославну парохiju

²⁹ Управа Српске православне парохије Сарајевске је, након што је од дотичног обавијештена да није учествовао у вјерским обредима римокатоличке цркве, истог након исповиједи и причешћа примила назад у вјернике СПЦ. Ова одлука је потврђена Увјерењем бр. 688/45 од 24. маја 1945. године од стране парохије сарајевске и пароха Јанка Брежанчића.

³⁰ Увјерењем издатим 31. маја 1945. године од стране парохије сарајевске и пароха сарајевског протојереја Јанка Брежанчића, Јовановић Стефица и њена кћи Надежда уведене су међу чланове СПЦ.

моје име /Petar/ Dimitrije Pujić рођен у Сарајеву име оца Kosta Pujić, име мајке Stoja Pujić, рођ. Milidrag

Димитрије Пујић

Sarajevo, 12. jula 1945. god.³¹

[Документ бр. 6]

Молба: Милана Пивашевића

Одобашина ул бр. 28.

Српско-православном звању у Сарајеву

Молим горњи наслов да ми одобри повратак у моју вјеру, јер сам 1942 године био присиљен од стране окупатора исту напусти, а разлог је тај што су ме прогањали и оптуживали, а такође и брата су ми интернирали у Њемачку. У нади да ће ми горњи наслов изаћи у сусрет овој мојој молби

Унапријед се захваљујем.

У Сарајеву 16.VII 1945 год.

Милан Пивашевић³²

[Документ бр. 7.]

Српско православно Парохијском

звању у Сарајеву

1941. године живила сам у Јајцу и у мјесецу јулу исте године била сам присељена, да бих сачувала живот, само формално прећи на грчко-католичку вјеру. Никакав обред није извршен јер уопште нисам ишла у Бања-Луку него сам то другом лицу искрштеницу послала. Стога молим наслов да ме изволи примити у Српско-Православну цркву т.ј. уведе у домовник јер своју вјеру нисам никад ни била напустила.

Сарајево 23. јула 1945.

Јованка Прпић рођ. Гашић

чинов. поште

³¹ Српска православна парохија сарајевска је Увјерењем бр. 964. од 15/2 августа 1945. године, које је издао парох Мирко Максимовић, примила дотичног у крило Свете православне источне цркве.

³² Увјерењем бр. 895. од 3. августа 1945. године, које је издао парох Мирко Максимовић, наведени је примљен у крило Свете православне источне цркве.

Ашиковац 27

[Документ бр. 8]

Стево М. Радуновић, виши контролор
Дирекције Држ. Жељ. Сарајево, моли
да се врати на српско православну вјеру
Српској православној управи парохије Сарајево у 1941 год. под
притиском, да би сачувао живот прешао сам на римокатоличку вјеру.
Молим, да се поново вратим на православну вјеру.
Сарајево, 1.VIII. 1945. год.
Стево Радуновић
Немањина ул. Бр. 47.

[Документ бр. 9.]

Записник
састављен у канцеларији срп. Прав. епархије у Сарајеву 8.VIII
(26.VII) 1945. Непозван долази Митар Короман, радник из Сарајева,
Широкача бр. 13. и изјављује, да је под притиском усташких власти, и
да му породица не би била отјерана у логор, био принуђен да пређе у
римокатоличку вјеру, и прешао је али само он, а не и његова жена и
троје дјецe. Није учествовао у обредима римо-католичке управе, па
моли, да буде повраћен у православну вјеру.
Митар Короман
Записник водио и овјерава
Парох Прото Душан Бошковић

[Документ бр. 10.]

Стефан Грбатинић
Чиновник земаљске банке
Сарајево 12 септембра 1945. Трумбићева 8/II
Српска православна парохија Сарајево
Доле потписани сам на 16 августа 1941. усљед притиска поли-
тичких прилика прешао са српско православне вере на римокатолич-
ку веру. Пошто желим из правог осећаја и уверења да се вратим у моју
праву веру, молим словни наслов да подузме потребне кораке и мене
о том извести.

Са поштовањем Стефан Грбатинић³³

[Документ бр. 11.]

Управи Срп. Прав. парохије у Сарајеву

Молим наслов, да моју 15 годишњу кћерку Мирославу Медовић поврати у Српско Православну вјеру, коју је она за време рата под притиском непријатеља и из страха од репресије морала напустити.

Сарајево 21 XII-1945

Мирослава Медовић ученица IV разреда II гимн.

Текија ул. бр 19а

Резиме

У времену ратних страхота и атмосфере систематског терора, истовремено са масовним убиствима и присилним исељавањима Срба, услиједили су појединачни, а касније и масовни процеси прекрштавања православних Срба. Процес масовног прекрштавања тј. унијаћења услиједио је након неконтролисаног таласа терора, а био је осмишљен и спровођен у склопу усташке стратегије рјешавања српског питања. Прекрштавање православних Срба подстицали су истовремено усташки политичари и представници Римокатоличке цркве у циљу денационализације Срба и асимилације у Хрвате, као и из прозелитистичких циљева. Борбени клер Римокатоличке цркве директно је учествовао у борби против Срба пруживши помоћ органима НДХ чије власти самостално нису имале могућности и капацитет да реализују пројекат рјешавања српског питања у НДХ. Клер Врхбосанске надбискупије са надбискупом Шарићем, жупници Брале, Вајс и бројни други, доказано су били организатори и протагонисти насилног процеса прекрштавања православних Срба у Сарајеву и околини. У вези са присилним унијаћењем православних Срба, остаје нам отворено питање колико је за то вријеме НДХ поунијађено Срба, али и колики је број оних којима након рата није дозвољено да се поврате у православље.

³³

Српска православна парохија сарајевска у Сарајеву, са потписником парохом Душаном Бошковићем му, Увјерењем бр. 1140 од 12. септембра 1945. године, даје сва права прописана Уставом СПЦ.

Зачински

Складана јака 12. децембра 1945. године
у Београдској кнежеви Чико-Бабовца,
попуњавајући Свјетско.

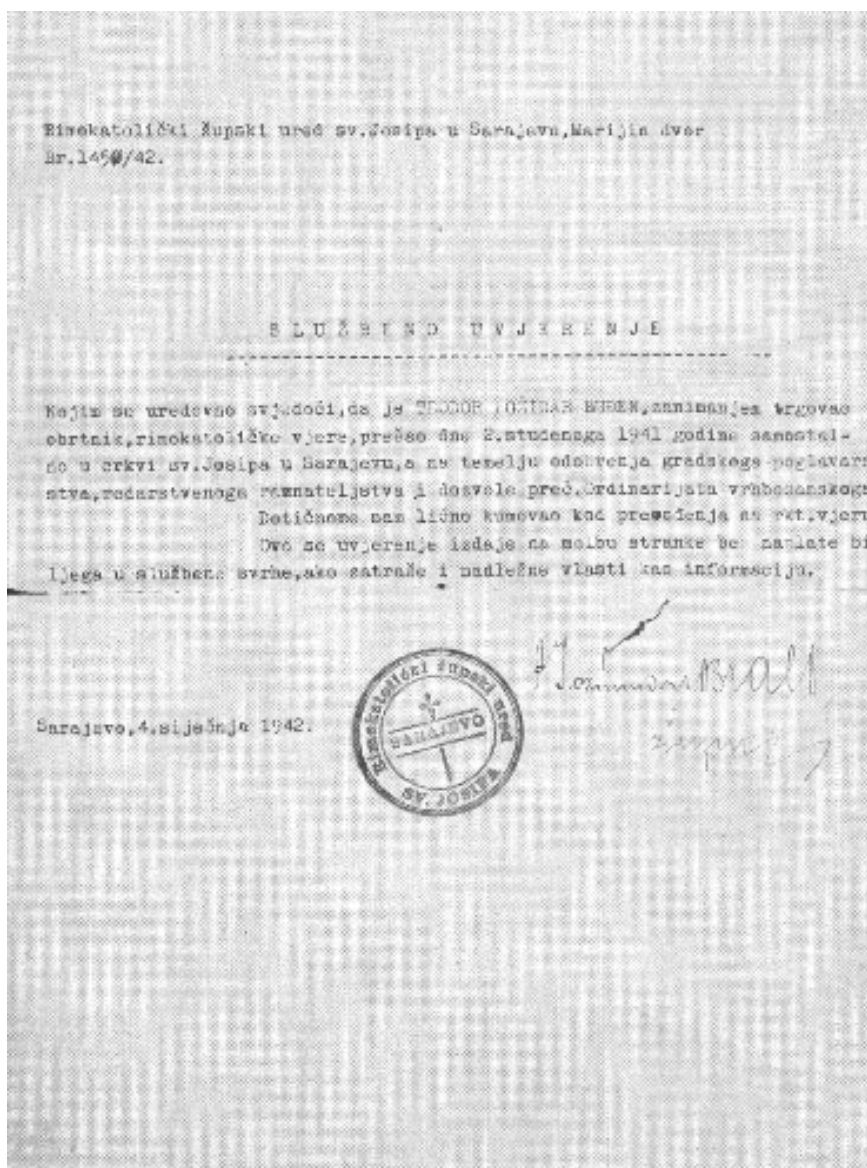
Препорука и обавештавање
Леополд Тодор Бутен изабран за бр-
јана са свјетом у Младеновцу 1930
године преко свјетског и пријатеља:

Тодор Бутен је у својој јавној де-
јавној активностима јавно је 1942. године био
са својим пријатељима изабран на
јавној активностима Београда. Може се да се
јавној активностима у својој јавној де-
јавној активностима Београда, који се за 19
године био јавно је био, у својој јавној,
у својој јавној активностима у својој јавној,
јавној активностима са својим пријатељима
у својој јавној активностима, који се
јавно је био 1944. године.

Бутен је за својој јавној активностима
јавно је био јавно је био у својој јавној

Леополд Тодор Бутен
1945. године
обавештавање
Чико-Бабовца
Зачински

Документ бр. 1.1

Документ бр. 1.2

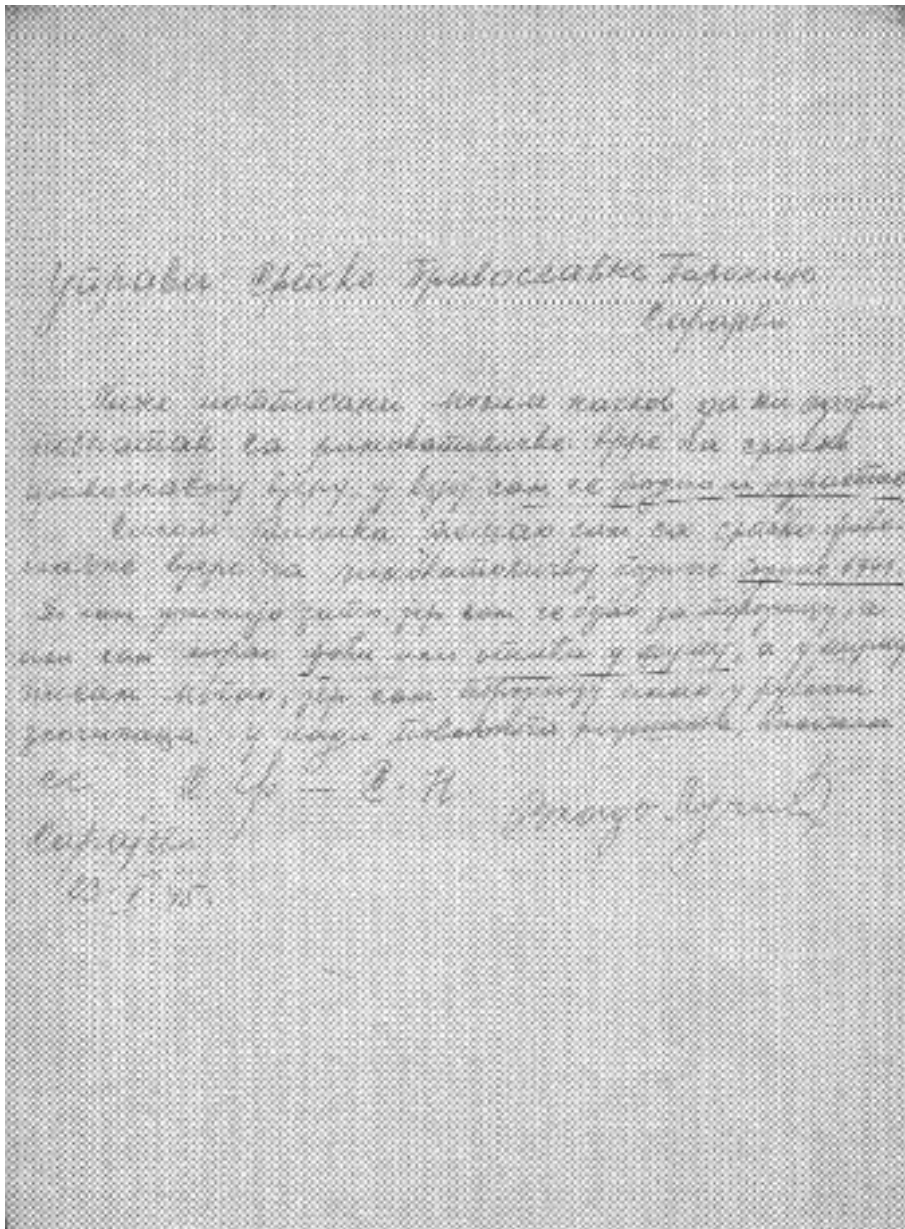
Драго-православној цркви Католичкој
 Сарајево.

Почео сам била са списама за бријелу
 рама у Крајини (околу Врњаци) то сам списама
 цркви 1892 год. цркви на ватиканску цркву,
 а рече сам да се поново врати на своју
 цркви православној цркви, то сам списама цркви
 да се мога у цркви цркви.

Цркви православној цркви
 Сарајево, 1892 год.

Велики Француски
 цркви.

Документ бр. 2

Документ бр. 3

Тарохињска Збана

(Барајево)

Ако сада је Јовановић Станислав жено
Томислава (Светла) била једна жена у збожници Дубина
у Сирјачу и дог 1941. година. Њени отаџинствена,
само једна јер она била браќодраница Српско-Православне
цркве, но сада институција на истој а време на врху
Пол. Дел. јарк. Касан. Касан. Касан. Касан. Касан.
српства за живот у јаву он је створило а дете
које је тако касан. а тако, а тако тако дете је
Јан. обиди у јасновид. Будем да она касан.
Светла у српској а јаву он је тако је тако била
Православна, но сада Касан. а дете Светла.

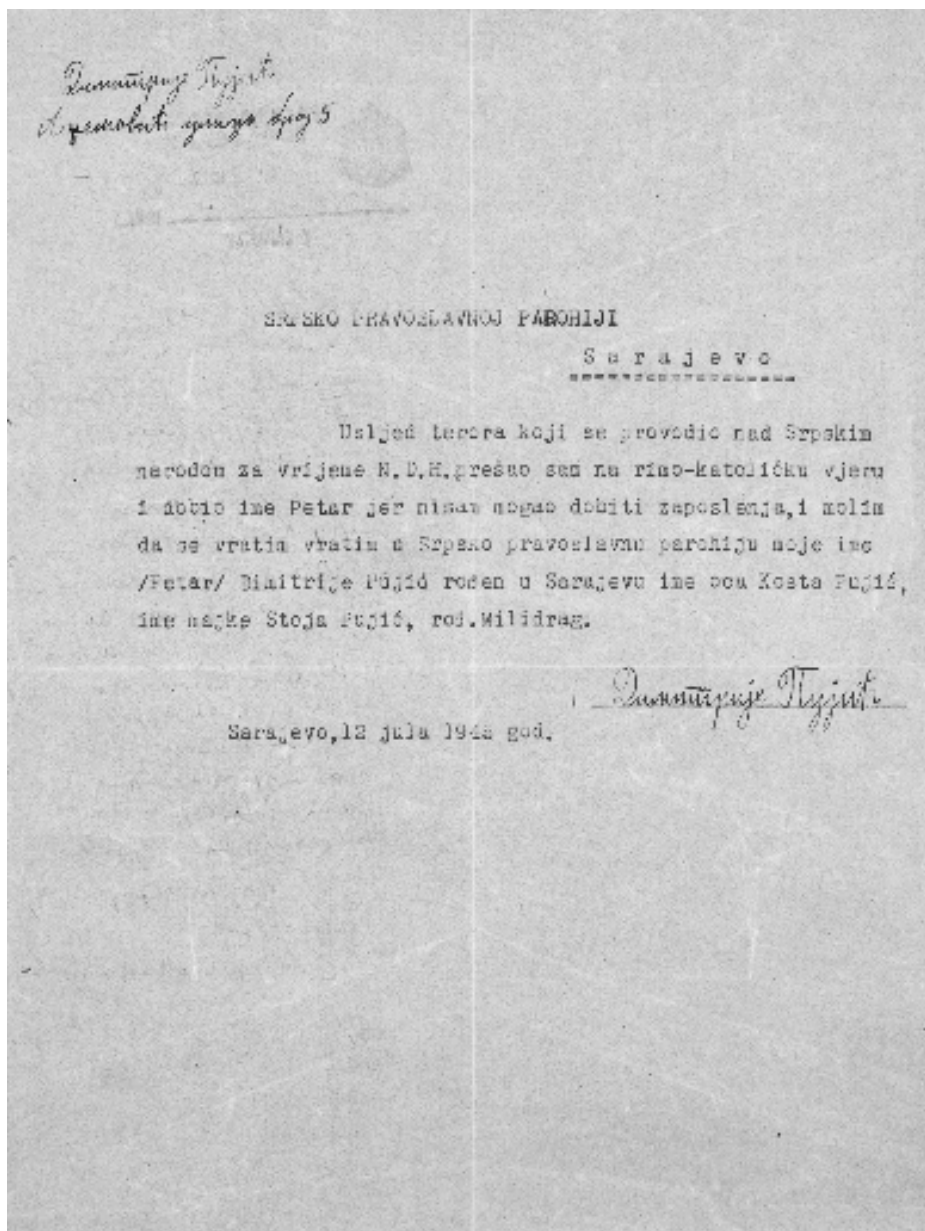
Томиславо она је касан. у јаву он је тако је тако била
у јаву он је тако је тако била, но сада он је тако је тако била,
но сада он је тако је тако била са детењом браќодраница у..
Светла Српско-Православна врху.

У овој касан. Православна Касан. Светла
које касан. Светла.

Управају Светла јаву он је тако је тако била
Јовановић Станислав
Томиславо а
Барајево.

Барајево 24. ј. 1941. год.

Документ бр. 4

Документ бр. 5

Молба: Милана Тилмановића
 Одобравајућа до бр. 28.

Српско - православна Црквенска
 Званица
 у Сарајеву.

Молим Њојмине наслов да ми одобри
 повратак у нашу цркву, јер сам
 1945 године био присиљен од стране
 окупатора катол. најдејствителни, а разлог
 је тај што су ме протјерали и
 отицали, а такође и браћа су
 ми имигрирали у Немачку.

У нади да ће ми Њојмине наслов
 издати у одговору овој мојој молби
 знамријед се захваљујем.

Сарајево 16-ти 1945 год.

Милан Тилмановић

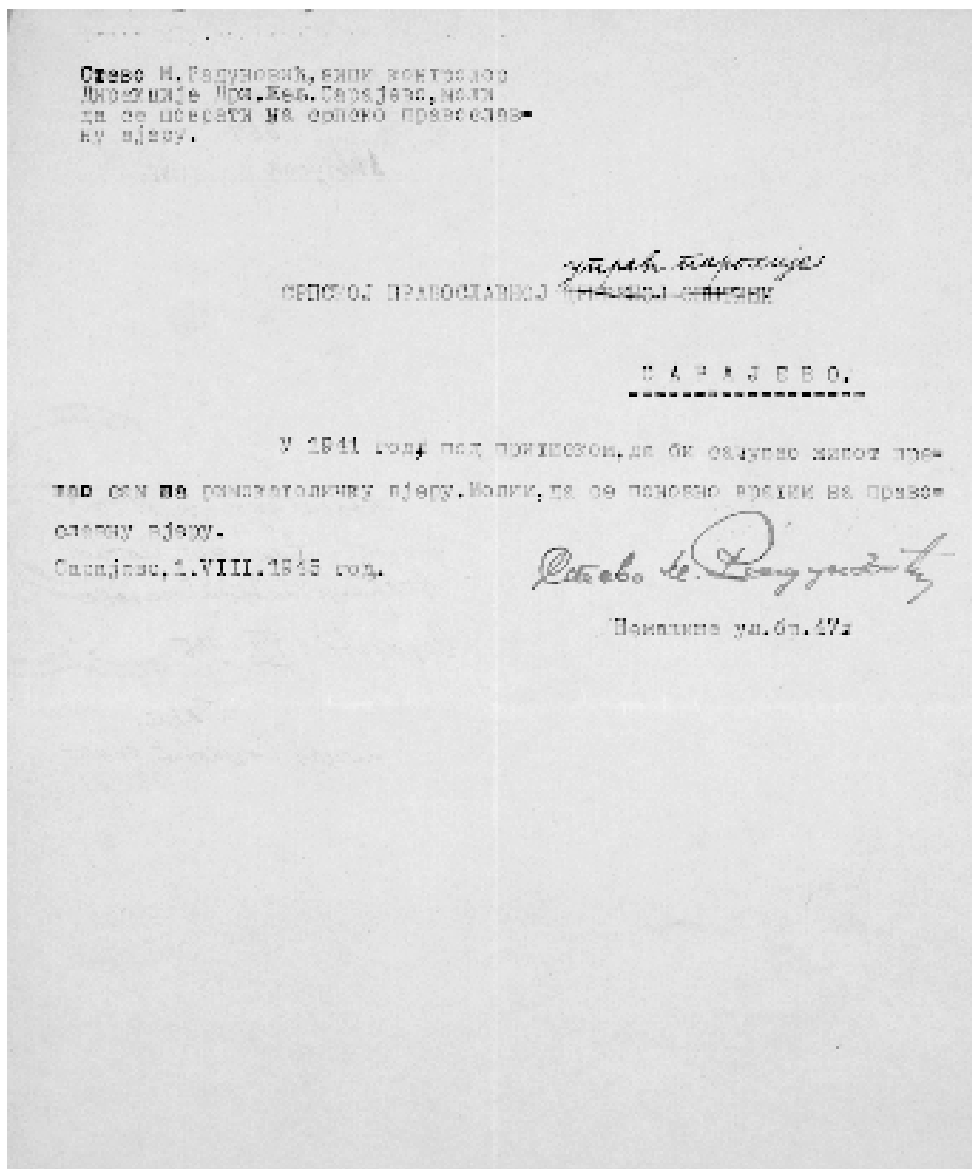
Документ бр. 6

Српско Православном Црквеном
Звању у Сарајеву.

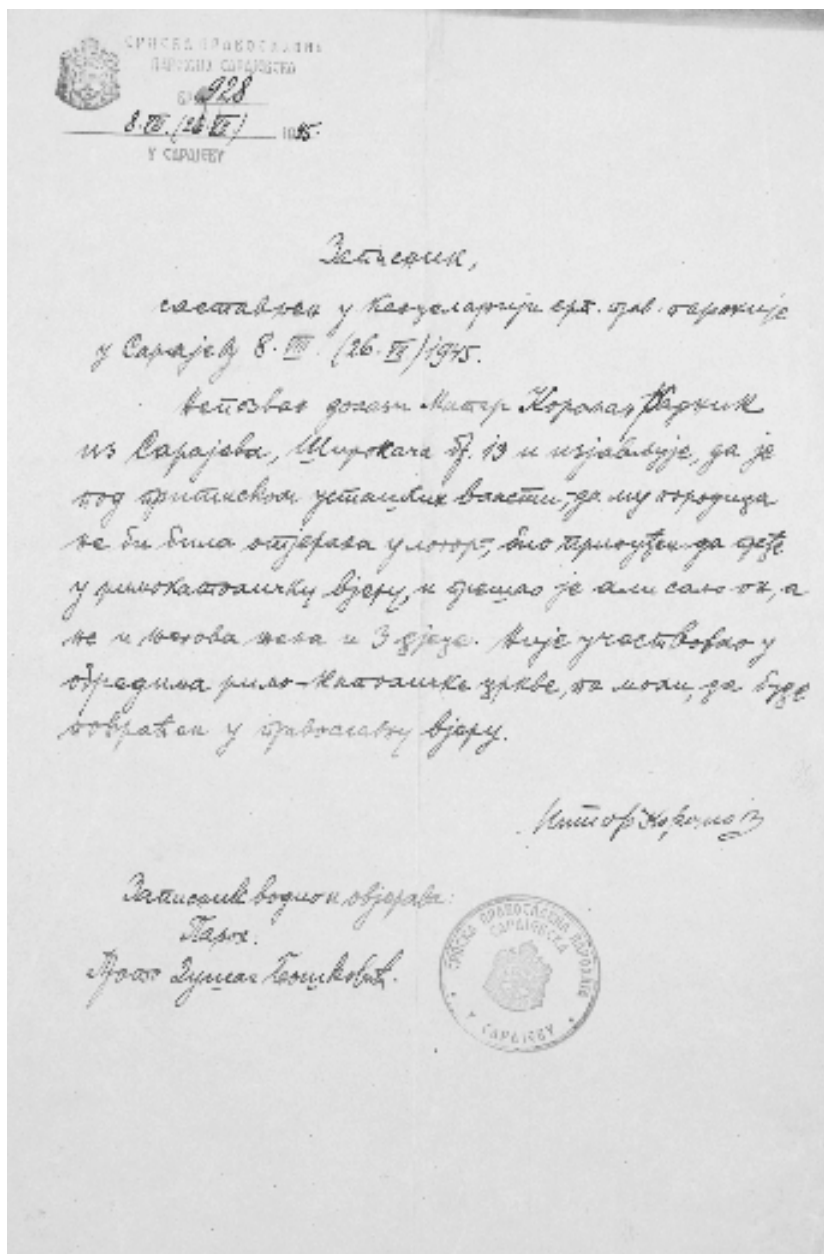
1941 године нећка сам у Сарајеву
и у мјесцу јулу неће године била сам
описана, да бих сакупала нећку, само
оформило се је на грко-католичку вјеру.
Никакав офер није извршен јер црквене
неће није у Бана-Луку као сам и
одржан лику црквеном црквеном.
Свога молим нећку да ме изведе
описани у Српско-Православну цркву
и. ј. цркву у доњем и. ј. јер своју вјеру
како није ни била црквеном.

Сарајево 23 јуна 1945
Зоранка Аршић
рођ. Јашић
детаљ и. ј. и. ј.
Амстердам 27

Документ бр. 7

Документ бр. 8

Документ бр. 9

Свјетле Владике моје,
 поштом упућује овај
 документ ва 8/3.

Свјетле Владике моје

Ваше архиепископско писмо,

Свјетле.

Да је архиепископство ово ва 10. децембра 1944.
 године била одлучено да се упућује документ
 на Ваше архиепископство преко поштом архиепископског
 писма.

Пошто је овај документ упућен архиепископу
 у веру да се архиепископ упућује овоме документу
 својом личношћу да се упућује архиепископу
 преко поштом архиепископског писма.

Са поштом поштом
 Свјетле Владике моје

Документ бр. 10

*
 Дјерави Бри. Цркв. парохије
 у Сарајеву

Молим вас, да евоу и издатишу
 књигу свјетског Црквеног и свјетског
 Српског Црквеног Црквеног Црквеног
 брине рата иу државној консултацији
 и не сматрају да је рата, свјетско
 консултацији.

Сарајево 11. XII. 1945

Црквена
 Црквени,
 Црквени IV р.
 Црквени, Црквени др.
 Црквени

Документ бр. 11

Željko Jandrić

“A contribution to the research of proselytism of the Roman Catholic clergy in the Independent State of Croatia: several cases of coerced conversion of Orthodox Serbs”

This paper brings forward authentic sources comprised of individual testimonies on several cases of coerced conversion of Orthodox Serbs in Sarajevo and some other towns in Bosnia. Thorough symbiosis of Ante Pavelić's regime and the Croatian Catholic clergy headed by Alojzije Stepinac is proven by cases throughout the territory of the Vrhbosna Catholic Archdiocese under archbishop Šarić and his subordinates. The clergy of the Vrhbosna Archdiocese conducted a process of forced conversion of Orthodox people in the height of mass terror in the first months under the monstrous Independent State of Croatia. Recently, we can see an increasing number of attempts to reaffirm or positively reevaluate the histories of this Catholic clergy, even though its politics and ideology aligned with that of the ustaše. This alignment was demonstrated in their treatment of the Serbs. This paper aims to challenge such assertions and to use primary sources to highlight the activities of the Catholic Croatian clergy in the process of coerced conversions of the Serbs under the Independent State of Croatia.